

УДК 330.3

JEL Classification: G3, H1, L12, L33

DOI: 10.15587/2706-5448.2020.207048

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ РЕЄСТРУ ВЛАСНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПОПЕРЕДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПРИХОВАНИХ МОНОПОЛІЙ

Познякова О. І.

В роботі розглядається проблема створення прихованих монополій внаслідок концентрації власності. Об'єктом дослідження є трансформація власності та механізми оцінювання та моніторингу даних змін для уникнення формування прихованих монополій. Трансформування власності розглядається як зміна будь-якої складової права власності: володіння, користування та розпорядження, оскільки зміна будь-якої з цих умов призводить до зміни економічного ефекту власності. Розглядаються особливості функціонування інституту довірчого управління, який ускладнює інформаційну базу про кінцевих бенефіціарних власників діючих реєстрів власності, які в свою чергу, орієнтуються на право володіння майном і зміни власника. Такий підхід провокує додаткову концентрацію власності, яка не відслідковується державними органами влади та несе за собою негативні соціально-економічні наслідки. Запропонований у роботі Загальний реєстр власності передбачає подання інформації про майнові відносини у їх динаміці не лише з врахуванням права володіння, але й користування та розпорядження, що дозволяє охопити інформацію про кінцевих бенефіціарів, яка раніше не завжди була доступною. Запропоновано матричний підхід для формування інформаційної бази самого реєстру, в якому будуть зводитись в єдину базу дані щодо майнових відносин у динаміці як фізичних, так і юридичних осіб. Передбачено, що даний Реєстр повинен формуватися Міністерством юстиції України. Хронологія трансформування власності зможе фіксуватися з моменту реєстрації юридичних осіб та присвоєння коду Єдиного державному реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань та отриманням фізичними особами ідентифікаційного коду. Інформація Реєстру буде доступною державним органам влади, які беруть участь в процесі планування, розпорядження, контролю та оцінювання зміни всіх форм власності з точки зору державного управління. Очікуються позитивні результати від використання Єдиного реєстру власності.

Ключові слова: концентрація власності, реєстр власності, довірче управління, кінцевий бенефіціар, приховані монополії.

1. Вступ

Однією з ключових економічних категорій на всіх рівнях господарських відносин є власність. Особливістю цієї категорії є те, що діапазон її наукового вивчення та практичного застосування дуже широкий: від філософських наук

до економічних та юриспруденції. Власність цінна своїми можливостями та перспективами отримання економічних вигод у поточному періоді чи в майбутньому її власнику. Однак категорія ця досить динамічна, оскільки від трансформації самої власності, а саме зміни власника, умов користування та розпорядження, залежить кінцевий результат від володіння нею чи виконання інших операцій.

Трансформування власності – явище безперервне та циклічне [1]. Саме воно сприяє розвитку нових форм виробництва та інновацій, а отже і економічний розвиток [2]. Однак досвід багатьох країн світу показує, що процес зміни умов власності потребує чіткого регулювання та контролю з боку державних органів влади. Пожвавлення процесу трансформування власності провокує посилення концентрації власності, яка обмежує рівні конкурентних прав всіх учасників ринку та ускладнює появу нових учасників [3]. Монополії стають все більше поширеним явищем у світі, незважаючи на розвинене антимонопольне законодавство. Частина країн, таких як Китай, шукають баланс між державним антимонопольним регулюванням та державними монополіями як ключовими учасниками ринку [4]. Однак найбільшою проблемою, з якою стикаються останні роки чимало країн світу, є формування та використання необхідної бази даних, яка стає все більш важливим фактором економіки [5]. Внаслідок того, що оцінювання концентрації відбувається лише за показниками володіння, часто не використовуючи дані щодо користування та розпорядження майном, не беруться до уваги дані щодо кінцевого бенефіціара власності. Це формує середовище, сприятливе для створення прихованих монополій. Процеси діджиталізації вимагають нових форм антимонопольного регулювання, які, за прогнозами [6], будуть змінюватися від централізованих закритих платформ до децентралізованих відкритих інноваційних мереж, в тому числі заснованих на blockchain-технологіях. У зв'язку з цим, дослідження процедури контролю за процесами трансформування власності та їх вдосконалення є актуальним та своєчасним. Таким чином, *об'єктом* дослідження є трансформація власності та механізми оцінювання та моніторингу даних змін для уникнення формування прихованих монополій. *Метою дослідження* є удосконалення методології формування Єдиного реєстру власності, що полягає у формуванні матриці даних щодо зміни володіння, користування та розпорядження майном і є інструментом попередження розвитку прихованих монополій.

2. Методика проведених досліджень

Основним регулюючим органом влади, який здійснює державний контроль щодо концентрації та захисту економічної конкуренції [7] є Антимонопольний комітет України. Антимонопольний комітет України чи адміністративна колегія Антимонопольного комітету України надають дозвіл на концентрацію у разі, якщо вона не призводить до монополізації чи суттєвого обмеження конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині.

Однак він використовує методику оцінювання можливої концентрації, яка базується на аналізуванні активів, обсягу реалізації товарів, робіт, послуг, а також розрахунку сукупних часток на товарних ринках [8].

Використовуючи метод аналізу та синтезу, а також діалектичний метод при дослідженні альтернативних шляхів уникнення заборони концентрації та ролі довірчого управління у ньому, було виявлено ряд недоліків діючого законодавства. Вони стосуються додаткової можливості отримання економічних вигод від трансформування власності в частині концентрації активів.

3. Результати досліджень та обговорення

Концентрація капіталу у дозволених масштабах дає можливість масштабувати господарську діяльність та розвивати її. Однак вона може призводити до негативних наслідків. Особливо, якщо мова йде про концентрацію несанкціоновану, про приховані монополії, які найчастіше утворюються внаслідок зловживань у довірчому управлінні власністю, труднощами виявлення кінцевих бенефіціарів.

Кінцевий бенефіціарний власник (контролер) – фізична особа, яка незалежно від формального володіння має можливість здійснювати вирішальний вплив на управління або господарську діяльність юридичної особи безпосередньо або через інших осіб. Це здійснюється, зокрема, шляхом реалізації права володіння або користування всіма активами чи їх значною часткою, права вирішального впливу на формування складу [9].

Незважаючи на вимоги Антимонопольного комітет вказувати в заявах на концентрацію господарської діяльності всіх кінцевих бенефіціарних власників, за даними річних звітів Державної служби фінансового моніторингу, ця вимога дуже часто порушується [10].

Довірча власність має ряд особливостей:

- анонімність, коли невідомим залишається кінцевий власник майна;
- можливість спільного володіння майном (наприклад, нерухомістю) декількома власниками;
- можливість одній і тій же особі бути засновником та вигодонабувачем, тим самим отримуючи всю вигоду від майна;
- розмежування власників, вигодонабувачів та розпорядників, що роблять трастові відносини зручним механізмом для ухилення від податків. У деяких країнах вигодонабувачі (користувачі власністю) не зобов'язані повідомляти про доходи трасту, в якій проживають бенефіціари;
- використання довірчого управління для різних економічних та юридичних цілей: недоступності майна для кредиторів, можливості заявити про відсутність або недостатню кількість наявних власних активів і претендувати, наприклад, на використання меншої ставки податків або на отримання допомоги від держави;
- можливість реєстрації/перереєстрації підприємств на підставних осіб (студентів, пенсіонерів, соціально вразливих верств населення, осіб, що зареєстровані на невідконтрольній Україні території) за грошову винагороду [11];

– ускладнення структури власності.

Це підтверджує необхідність розглядати власність та її трансформацію з позиції трьох складових: володіння, користування та розпорядження. І хоча, на перший погляд, вони відносяться до категорій права, відмовляючись від них, втрачається розуміння економічного результату від подальших трансформацій.

Право власності передбачає право володіння, користування та розпорядження. Звідси, якщо власник володіє, користується та розпоряджається певним об'єктом, то даний процес можна охарактеризувати відповідними трьома складовими права власності, які можуть змінюватися та набути економічного значення:

1) володінням – яке відображає ринкову вартість майна;

2) користуванням – відображає потенційні прибутки, які може отримати власник внаслідок користування об'єктом;

3) розпорядженням – відображає потенційні доходи, які може отримати власник внаслідок будь-яких операцій з об'єктом, пов'язаних з розпорядженням ним (продаж його чи частини, здача в оренду та ін.).

Зміна будь-якого з цих показників призводить до зміни економічного результату від самого об'єкта власності. Отже, можна майном володіти, користуватися ним і розпоряджатися, а можна, наприклад, здати в оренду та лише володіти та розпоряджатися чи віддати в довірче управління та лише володіти, не користуючись та не розпоряджаючись. Складові трансформування власності постійно змінюються, адже власник завжди буде шукати оптимальне рішення для оптимізації майнових відносин. Саме тому вважаємо, що зміна будь-якої складової права власності: володіння, користування чи розпорядження призводить до трансформування самої власності, яку розглядаємо з позиції не лише володіння [12]. Такий підхід дає можливість формування цілих матриць трансформування власності, які дозволяють б відслідковувати не лише операції зміни самого власника, як у діючих реєстрах, але й інших операцій, пов'язаних з користуванням та розпорядженням.

Важливим аспектом у діяльності державних органів, що здійснюють управління у сфері державних корпоративних прав, є створення передумов для адекватного оцінювання власності, що вимагає формування єдиної бази оцінювання, задля чого пропонується створення Єдиного реєстру власності (рис. 1).

Рис. 1. Загальний єдиний реєстр власності у системі державного управління власністю та контролю: ДП – Державне підприємство; ЄДРПОУ – Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України; ФДМУ – Фонд державного майна України

Формування та використання загального єдиного реєстру власності звичайно мало б принести певні результати (табл. 1). Кожен з таких результатів використання запропонованого інструменту – єдиного реєстру власності – має своє пояснення.

Крім Антимонопольного Комітету та Державної служби фінансового моніторингу, дані Реєстру були б надзвичайно корисними також для Фонду державного майна України. Перш за все, він відповідальний за ефективне проведення приватизації та розпорядження державним майном. З іншого боку, він повинен проводити моніторинг приватизованого майна на предмет виконання інвесторами своїх зобов'язань та соціально-економічного ефекту від приватизації. Отже, існують певні суперечності між масштабами приватизації державного майна [13] та економічними результатами трансформації власності. Трансформація власності відбувалася шляхом проведення широкомасштабної та швидкоплинної зміни правового статусу державних підприємств. При цьому розробка та впровадження економічного механізму реалізації підприємств недержавних форм власності були відсунуті на другий план [14].

Таблиця 1

Очікувані результати від використання Загального єдиного реєстру власності

Результат використання реєстру		
Органи державного управління	Етапи управління корпоративними правами	
	До приватизації	Після приватизації
Фонд державного майна України	<ul style="list-style-type: none"> – оцінювання динаміки фінансових результатів державних підприємств та тих, які готуються до приватизації; – визначення доцільності санації ДП; – порівняння вартості підприємства, доцільність приватизації якого розглядається з вартістю компаній галузі 	<ul style="list-style-type: none"> – оцінювання динаміки фінансових результатів, ринкової вартості, доданої вартості підприємства після приватизації
Антимонопольний комітет	<ul style="list-style-type: none"> – оцінювання та контроль над динамікою концентрації власності у різних секторах економіки; – виявлення попереджувальних сигналів недружніх поглинань через матричний підхід трансформування власності, що пропонується застосовувати у Єдиному реєстрі власності 	
Державна служба фінансового моніторингу	<ul style="list-style-type: none"> – виявлення порушень, які використовуються для приховування кінцевого бенефіціарного власника 	
Міністерство економічного розвитку та торгівлі України	<ul style="list-style-type: none"> – оцінювання динаміки фінансових результатів підприємств з державними корпоративними правами; – виявлення галузевих диспропорцій 	

Міністерство економічного розвитку та торгівлі України оцінює ефективність трансформування власності через зменшення корпоративних прав держави. Існує чималий перелік успішних підприємств, суттєвою часткою акцій яких володіє держава. Саме для таких підприємств важливо уникнути випадків концентрації власності через невідомих бенефіціарів у одній структурі, що порушує принципи прозорості та відкритої конкуренції.

4. Висновки

У ході дослідження показано, що створення єдиного спільного реєстру власності як основи для використання інструментарію оцінювання, планування та контролю трансформаційних процесів різних форм власності дозволило б адекватно відслідковувати трансформування власності не лише в аспекті володіння, але й користування та розпорядження. Адекватність оцінювання

трансформацій власності означає однаковість надання певних оцінок для однакових параметрів власності та умов її використання у різних регіонах держави. Українське конкурентне законодавство передбачає лише попередню форму контролю за економічною концентрацією суб'єктів господарювання.

Пропонований в роботі реєстр допоможе формалізувати сам процес трансформування власності в динаміці, допомагаючи уникненню створення прихованих монополій. Такий інструмент оцінювання, державного планування та контролю за корпоративними правами має стати складовою частиною загальнодержавної системи управління державною власністю.

Література

1. Alekseev, I. V., Pozniakova, E. I. (2010). Ciklicheskie zakonomernosti i transformacii sobstvennosti. *Biznes Inform*, 5 (1), 8–11.
2. Shumpeter, Y. A. (2011). *Teoriia ekonomichnoho rozvytku*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia, 242.
3. Jarsulic, M. (2019). Antitrust Enforcement for the 21st Century. *The Antitrust Bulletin*, 64 (4), 514–530. doi: <http://doi.org/10.1177/0003603x19877008>
4. Huang, Y. (2019). Monopoly and Anti-Monopoly in China Today. *American Journal of Economics and Sociology*, 78 (5), 1101–1134. doi: <http://doi.org/10.1111/ajes.12298>
5. Rusche, C. (2019). Data Economy and Antitrust Regulation. *Intereconomics*, 54 (2), 114–119. doi: <http://doi.org/10.1007/s10272-019-0804-5>
6. Massarotto, G. (2019). From Digital to Blockchain Markets: What Role for Antitrust and Regulation. *SSRN Electronic Journal*. doi: <http://doi.org/10.2139/ssrn.3323420>
7. *Zavdannia ta povnovazhennia Antymonopolnoho komitetu Ukrainy* (2019). Available at: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zavdannya-ta-povnovazhennya>
8. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok podannia zaiav do Antymonopolnoho komitetu Ukrainy pro poperednie otrymannia dozvolu na kontsentratsiiu subiektiv hospodariuvannia* (2002). Rozporiadzhennia Antymonopolnoho komitetu Ukrainy No. 33-p. 19.02.2002. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-02#Text>
9. *Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii* (2001). Zakon Ukrainy No. 2210-III. 11.01.2001. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>
10. *Zvit Derzhavnoi sluzhby finansovoho monitorynhu za 2019 rik*. Available at: <https://www.sdfm.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvit/zvit2019ua.pdf>
11. *Ryzyky vykorystannia subiektiv z neprozoroiu strukturoiu vlasnosti u skhemakh vidmyvannia kryminalnykh dokhodiv* (2018). Available at: http://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2018/12/fiu_typology-2018.pdf
12. Kuzmin, O., Aliksieiev, I. ta in. (2014). Formuvannia systemy pokaznykiv dotsilnosti pryvatyzatsii (reprivatyzatsii) yak sotsialno-ekonomichnoho proektu. *Ekonomika Krymu*, 3, 37–43.
13. Khokhlov, M. P. (2002). Pro ekonomichniy zmist katehorii vlasnosti v tranzytnii ekonomitsi. *Ekonomika Ukrainy*, 1, 36–43.
14. Bytsiura, Yu. (2016). Transformatsiia i kontsentratsiia vlasnosti v ekonomitsi Ukrainy. *Ekonomika i suspilstvo*, 4, 11–19.